

DYREVELFERDSMELDINGA

Landbruks- og matdepartementet ønsker innspill til beskrivelse av dagens dyrehold for produksjonsdyrene storfe, svin, småfe og fjørfe. Norsk senter for økologisk landbruk vil gi noen kommentarer og innspill knyttet til økologiske driftssystemer.

Generelt om økologisk husdyrhold:

I økologisk produksjon er det et mål at dyra skal ha mulighet til naturlig atferd. For de fleste dyreartene er økologiregelverket strengere når det gjelder arealkrav, krav til utendørs opphold og andre forhold som gir god dyrevelferd. Forskjellene mellom økologisk og konvensjonell husdyrproduksjon er størst for fjørfe og svin. Selv om økologisk husdyrhold utgjør en liten andel av norsk husdyrproduksjon, kan den ha en spydspissfunksjon og være til inspirasjon for å finne gode løsninger. Økologiregelverket være med og øke hensynet til god dyrevelferd i det generelle regelverket og i praktisk husdyrhold. Økologisk produksjon bør derfor også omtales i meldinga.

NORSØK har hatt flere oppdrag for Regelverkutvalget for økologisk landbruk/Mattilsynet for å utrede muligheter og konsekvenser ved endring av økologiregelverket. Vi har i disse utredningsoppdraga besøkt og intervjuet bønder rundt om i landet, og vi har arbeidet med - og vist at det går an - å finne praktiske og rimelige løsninger for å imøtekomme nye og strengere krav. I dette innspillet viser vi derfor til en del rapporter og eksempler og pågående arbeid som kan ha betydning for innholdet i meldinga. Vi vil også samtidig støtte og fremme bruk av digitale overvåkingssystemer for sanntids overvåking av husdyr, og særlig gjelder dette på beite.

Svin og fjørfe og utendørs dyrehold:

Økologisk fjørfe-, svine-, sau og storfekjøtt utgjør bare 0,9 % av det totale kjøttforbruket i Norge, og økologisk svine- og fjørfe kjøttproduksjon holder seg stabil. Økologisk eggproduksjon har økt og utgjør 8,2% av den totale eggproduksjonen i 2020. Matvarekjedene og andre omsetningskanaler satser på økologiske produkter fordi de forventer økt etterspørsel.

Både for fjørfe og svin gir tilgang til uteareal mulighet for fri bevegelse og artsspesifikk atferd som er vanskelig å tilfredsstille innendørs. De kan blant annet utøve normal førsøkingsatferd, som roting i jorda (gris) og skraping/hakking (høns) og de kan spise vekster og småkryp. Dette er i utgangspunktet positivt for dyrehelse og dyrevelferd, men det oppstår samtidig utfordringer. Utendørs kan dyra være mer utsatt for enkelte smittsomme sykdommer, eksempelvis alvorlige virusykdommer som fugleinfluenza. De kan lettere smittes med parasitter, de kan komme i kontakt med patogener som har et reservoar i den ville faunaen og det kan være risiko for rovdyrangrep (*VKM Report 2014:22-2*). Vi har ikke tilstrekkelig kunnskap om denne risikoen og heller ikke om mulige risikoreduserende tiltak. Klimaendringer gir økt risiko for spredning av smittsomme husdyrsykdommer og zoonoser, for eksempel afrikansk svinepest gjennom etablering og spredning av en mottakelig villsvinpopulasjon (Skjerve et al., 2018). Mer nedbør og mildere klima kan også gi dårligere kvalitet på uteområdene med en høyere risiko for smitte.

Utegang og bedre forutsetninger for å utøve naturlig adferd kan altså være positivt for dyrevelferden, samtidig som det kan bety økt risiko for smitte i husdyrpopulasjonen og dermed også mulig risiko for smitte til mennesker.

NORSØK og Veterinærinstituttet har fått midler fra JA/FFL for å sammenfatte fordeler og ulemper og risiko ved utendørs svine- og fjørfehold og utrede forskningsbehov for å se om og hvordan vi kan kombinere økt utedrift og bedre dyrevelferd med å unngå økt risiko for alvorlige sjukdommer. Rapporten skal leveres 1.juli 2023.

- **Økologisk svinehold:**

Fra 25.juni 2022 er regelverket for økologisk svinehold endra. Selvforsyningsgraden er økt, fra 20% til 30% egenprodusert fôr. Det er gitt et unntak for bruk av konvensjonelle proteinfôrtilsættninger på inntil 5% fram til 31.12.2025, men bare for unge svin under 35 kg. Nytt i regelverket er krav til fast areal både innendørs og utendørs og krav til utforming av utearealet. Utearealet skal gjøres attraktivt for grisene, og en skal helst velge arealer med trær eller skogsarealer. Grisene må ha tilgang til leskur og kunne regulere kroppstemperaturen ved forskjellig utetemperatur.

Tilrettelegging av et egna uteareal og beiteareal med et mangfold av plantevekster og et godt planlagt vekstskifte vil også bidra til at selvforsyningsgraden fra egen gård kan økes både for purker og slaktegris. NORSØK har i **NORSØK RAPPORT VOL. 7 NR. 2 2022** beskrevet eksempler både fra litteraturen og gårdsbesøk, som oppfyller kravene i det nye regelverket. Dette er løsninger som også kan brukes i konvensjonell produksjon.

- **Økologisk fjørfehold:**

For fjørfe har vi blant annet sett på utfasing av unntaket for bruk av konvensjonelle dyr og økt krav til egen fôrandel og tilrettelegging av utearealet. I rapporten Innovative driftssystemer for økologisk kyllingproduksjon (**NORSØK Rapport Vol.6 Nr. 14 2021**) har vi sett på tilvekst og adferd hos ulike saktevoksende raser og løsninger for å bygge faste eller mobile kyllinghus for å oppfylle krava i økologiregelverket og gi god dyrevelferd og dyrehelse. Vi mener det er viktig å legge mer vekt på avl, på mer saktevoksende raser og på tilrettelegging for bruk av attraktivt uteareal, men med mulighet for å stenge dyra inne for å hindre smittespredning.

Økologisk storfehold:

Storfe er utprega sosiale dyr som lever sammen i flokker på 13-32 dyr, og har en utprega synkron adferd. Storfe som beiter fritt, beveger seg over store områder. Det etableres en rangordning og preferanser, og f.eks. beholder mor og døtre ofte tette bånd hele livet. Storfe slikker stadig andre individer, og det er gjerne dyr med lav sosial rang som slikker de mer dominante. Alder, horn og personlighet har betydning for rangen. Storfe greier å kjenne igjen ca. 50-70 andre dyr, hvis flokken blir større dannes det ofte undergrupper. Dyra har også en individuell sone rundt seg, f.eks. er avstanden mellom beitende kyr ofte 4-10 meter, men mindre når de ligger (2-3 meter). Vi må altså ikke ha for høg dyretetthet, hverken inne eller ute, om vi skal tilfredstille de naturlige behova. Diing er positivt, kalver bør få gå i grupper fra de er små, gjerne sammen med mor eller ammeku, evt. gruppefôring med melk. I melkeproduksjonen fratras de fleste kyr muligheten til å utøve morsatferd. European Food Safety Authority konkluderte i 2006 med at separasjon fra mor og fravær av maternal omsorg utgjorde viktige risikofaktorer for kalvers helse.

- **Økologiske okser:**

I henhold til økologiregelverket skal storfe ha tilgang til beite når forholda tillater det. Okser over ett år skal ha tilgang enten til beite eller til luftegård. Fram til 2022 har det vært et unntak i regelverket som gjør at okser kunne vært slutfôret innendørs, maksimalt en femtedel av dyrets levetid, men ikke over tre måneder. Når denne unntaksbestemmelsen ble fasa ut i 2022 og dyra må på beite om sommeren eller ha tilgang til luftegård hele livet, vil dette fremme dyras muligheter for å utøve naturlig atferd. Norsk Landbruksrådgivning og NORSØK har på oppdrag fra Regelverket for økologisk produksjon sett på hvilke konsekvenser dette kan ha for økologisk storfekjøttproduksjon og beskrevet og vurdert ulike praktiske løsninger for å imøtekomme endringen i regelverket. Vi har besøkt gårder som allerede har gode driftsopplegg i samsvar med nytt regelverk og deler deres erfaringer i denne rapporten. Det er beskrevet løsninger for ulike driftssystemer, som melkeproduksjon med oppfôring av egne kalver, innkjøpte kalver for oppfôring til slakt, kastratproduksjon og oppfôring av oksekalver i ammekuproduksjon. Plantegninger, beskrivelse og bilder er presentert i rapporten, sammen med kostnadsoverslag (**NORSØK Rapport Nr 14 Vol 5 2020**).

Når okser kastreres, blir de roligere og enklere å håndtere og kan fint slippes på beite i sommerhalvåret. Kastrerte okser bruker mye tid på beiting når de har muligheten. Dette samsvarer med det økologiske rettferdighetsprinsippet som fremhever at dyr skal gis betingelser som sikrer livsutfoldelse og trivsel i samsvar med deres fysiologi og naturlige atferd. Det å gi ukastrerte okser tilgang til luftegård kan også fremme naturlig atferd. Ved etablering av luftegårder er det viktig å ta hensyn til grunnforhold og mulighet for gjødselhåndtering slik at luftegården holder seg tørr og rein og at dyra er beskytta mot vær og vind. Utendørs fôringsplass må beskyttes mot nedbør. Liggebåser med madrasser gir god dyrevelferd, det samme gjør binger med halm eller flis som liggeplass. Prosjektet har belyst at det finnes flere og ulike gode løsninger for å oppfylle økologiregelverket. Vi har beregnet dekningsbidrag for kastrater, okser, salg av kalv og innkjøp av kalv som fôres opp som okser. Alle beregningene er gjort med utgangspunkt i norsk rødt fe (NRF) i økologisk drift. Dekningsbidrag per dyr og år skiller seg relativt lite mellom de ulike driftsoppleggene for produksjon av økologisk storfekjøtt. Det er gårdens ressursgrunnlag og bonden sine ønsker som avgjør hvilket driftsopplegg som bør velges. Løsningene er relevante for konvensjonell produksjon også.

- **Ku og kalv:**

I økologisk melkeproduksjon er det et mål å la dyra utøve mest mulig artsspesifikk og naturlig adferd, å gjøre seg mest mulig bruk av lokalt produsert fôr og ha en høy andel grovfôr og beite. Det er et krav at kalven skal kunne die i minst tre døgn og få naturlig melk i minst tre måneder. Ved å la ku og kalv gå sammen i fjøset eller beite sammen ute i lenger tid, vil en i større grad oppfylle dyras naturlige adferdsbehov. Det er noen få bønder i Norge som har prøvd sambeiting mellom melkeku og kalv og er veldig fornøyde, men det er også mange som har innvendinger. Barrierene som nevnes er økonomisk tap fra redusert levert melkemengde, økte investeringskostnader for å legge til rette for ku-kalv-samvær og opplevelsen av stress hos dyra ved senere separasjon. Bønder har veldig ulikt syn på et slikt driftsopplegg, både om det bedrer dyrevelferden og om det er praktisk gjennomførbart og økonomisk forsvarlig. De bøndene som har prøvd å ha ku og kalv sammen er stort sett positive. De mener det gir fordeler som god helse og tilvekst hos kalven, mindre arbeid med kalvestellet og at det er mer i tråd med deres eget verdigrunnlag og forbrukernes forventninger. I rapporten Kalvelykke - erfaringer og løsninger i fjøs og på beite for økt samvær mellom ku og kalv, **NORSØK Rapport Vol.7 Nr.11 2022** deler vi erfaringer fra forsøk med melkeku og kalv sammen på beite. Kalvene viser god tilvekst og god helse. Dyra får stor mulighet til å utøve naturlig adferd i den tida de går sammen. Vi har utarbeidet forslag til løsninger for å ha ku og kalv sammen i eksisterende fjøs, som vi mener gir god dyrevelferd og god logistikk både i eksisterende løsdriftsfjøs og ved ombygging av bås-fjøs. Kostnadsoverslag viser at det er mulig å holde investeringskostnadene relativt lave og med stor

egeninnsats hvis ønskelig. Det er fortsatt behov for mer kunnskap og rådgivning for å finne gode, praktiske og rimelige fjøsløsninger og de beste metodene for separasjon. Dette vil trolig måtte variere fra gård til gård, ut fra bondens egen motivasjon og verdigrunnlag, fjøsbygning og tilgang til uteareal og beite. Vi har også sett at digital overvåking av adferd kan la seg gjennomføre, for eksempel via GPS-posisjoner og akselerometerdata. For eksempel er det lovende resultater fra vårt forsøk når det gjelder å påvise diing som atferd. Dette vil være viktig og arbeidsbesparende for bonden og hjelpe til å sikre dyrevelferden i beitesystemer der ku og kalv går sammen. Øyeblikkelig varsling om dyret ikke beveger seg er viktig for å oppdage syke dyr, skader eller andre forhold som krever tiltak.

Økologisk sauehold:

Norsk senter for økologisk landbruk (NORSØK) har i samarbeid med Norsk landbruksrådgivning, Debio og Norsk sau og geit utarbeidet en rapport om praktiske fjøsløsninger for å tilfredsstille kravet i EU-regelverket om tett liggeareal på minst 0,75 m² av 1,5 m² per sau, og på minst 0,18 m² av 0,35 m² per lam i økologisk produksjon.

I en spørreundersøkelse av Debio som ble besvart av 354 av 579 økologiske saueprodusenter, var det 37 % som svarte at de måtte foreta endringer med nytt regelverk, eller at de ikke visste. Halvparten av disse mente det ville bli vanskelig og omfattende og tilpasse seg nye krav. Noen ville gå over til konvensjonell drift eller slutte med sau. Særlig to faktorer påvirker bøndernes valg om hva de skal gjøre; økonomi og arbeidsbelastning.

Det har blitt utarbeidet tegninger og kostnadsoverslag for seks ulike eksempelfjøs i denne rapporten. For å tilfredsstille kravet har man to hovedalternativer; enten liggepaller av tre med eller uten gummimatte, eller talle/dypstrø av flis eller halm.

Med liggepall er det viktig at hele sauene kan ligge behagelig på det tette arealet. Samtidig bør det ikke bli for mye merarbeid med tanke på renhold. En smal liggepall med mye helling vil holde seg ren uten ekstra arbeid, men sauene foretrekker å ligge der det er flatt. Vi anbefaler liggepaller med 0,60 - 0,80 m bredde og inntil 10 % helling, samt å strø pallene med litt flis daglig. Flis kan holde liggepallene litt mykere, renere og mindre glatte.

Har man talle/dypstrø kan man ha dette overalt, men det kan være fordeler med å ha golvet ved fôringsarealet som drenerende golv, eller eventuelt ha fri tilgang til et uteområde og fôre sauene utendørs. I noen fjøs kan det passe best med kombinasjonsløsninger hvor deler av fjøset har drenerende golv og liggepaller, og deler av fjøset, gjerne enkle uisolerte påbygg, har dypstrø/talle.

For beskrivelse, tegninger og kostnadsoverslag, se **NORSØK rapport Vol.2/Nr.12/2017** med plantegning og kostnadsoverslag for seks eksempelfjøs.

Med hilsen

Kristin Sørheim

Kristin Sørheim

e.f.